

"LA PATUM DELS POBRES"

Albert Rumbo

Quan em van demanar d'escriure aquest article se'm va plantejar parlar, textualment, de "La Patum dels Borratxos", nom que als darrers anys ha fet certa fortuna i amb el qual hom designa tot un seguit "d'escenificacions" de La Patum (per qualificar-ho d'alguna manera) que, tal com veurem, amb mitjans migrats i limitadíssims es fan a Berga, durant els dies del Corpus, a altes hores de la matinada, habitualment sobre les cinc. Tot i ser conscient que en el transcurs d'aquestes "escenificacions" es poden trobar persones amb un nivell alt d'alcohol a la sang que no resistiria cap control dels Mossos d'Esquadra ni encaixaria en cap normativa de la Consellera Tura, crec que, per ser fidels als orígens i a les pròpies "escenificacions", caldria parlar més de "La Patum dels Pobres" que no de "La Patum dels Borratxos".

Malgrat tot, no considero que l'esmentat canvi de denominació resti vàlida a aquest article per formar part del present dossier sobre alcohol i festa, sobretot si tenim en compte que La Patum és una festa popular i que l'alcohol és, ha estat, i cal suposar que serà, un element important en la festa màxima de la ciutat de Berga, tal i com és, ha estat i serà (cal suposar-ho també) un producte sense el qual ens costaria de celebrar amb plenitud qualsevol manifestació popular important. I que ningú s'equivoqui i consideri que en aquest article estic fent apologia de l'alcoholisme i el beure de forma desmesurada; simplement faig referència al fet que determinades begudes alcohòliques han acabat esdevenint un producte festiu, i que unes gotes d'alcohol han permès a gran quantitat de cultures festejar amb joia les seves celebracions cabdals i fins i tot rituals, des dels *symposion* grecs a les nostres Festes Majors, passant per les bacanals romanes, els sacrificis rituals maies i asteques o els sopars d'embarcament víkings.

Alcohol i festa

En aquest sentit, la nostra cultura popular i tradicional és un bon exemple del què acabem d'exposar, doncs crec que ens costaria molt d'imaginar la major part de grans celebracions catalanes sense la més mínima presència de l'alcohol.

Pel què fa a La Patum de Berga, no és menys cert que la presència i el consum d'alcohol durant la festa és important, suficientment important com perquè la major part de casos atesos per l'hospital de campanya de la Creu Roja ho siguin per intoxicacions etíliques, per davant de les cremades, luxacions i fractures. Ara bé,

aquesta presència i aquest consum no es centralitza durant aquesta "Patum dels Borratxos", sinó que es fa present al llarg del dia, per bé que, com pot passar en qualsevol població qualsevol dissabte a la nit, com més hores passen més es consumeix i més perilla que els símptomes d'aquest consum es facin evidents.

És per tot això que abans de parlar d'aquesta "Patum dels Pobres" o "dels Borratxos" caldria situar l'alcohol en el context patumaire. Bàsicament perquè, com passa en tants altres temes quotidians, resulta que la generació present ha estat "acusada" per la generació anterior de tot un seguit de fets -entre ells el propi consum d'alcohol-, i si repassem els documents referents al període de joventut d'aquesta generació "acusadora" trobarem que al seu temps fou "acusada" per la generació que l'havia precedit. I així podríem tirar enrera fins aneu a saber quan (potser fins al patriarca Noè, el de la cèlebre arca, que segons la Bíblia fou el protagonista de la primera intoxicació etílica de la història; com a mínim de la història sagrada).

El que si és cert és que amb el pas dels anys el consum d'alcohol s'ha anat "modernitzant". Això, però, tampoc no és un fenomen únic i exclusiu de La Patum, sinó que ho trobem de forma generalitzada arreu. Així, si fins fa una quarantena d'anys el vi era pràcticament l'únic alcohol que es consumia durant la festa, avui el repertori i l'oferta és molt més ampli i variat, i va del cava -sens dubte un dels productes estrella- a la cervesa, passant per dues begudes típiques de La Patum com són la *barreja* i el *mau-mau*.

La primera, la més tradicional sens dubte de les consumicions patumaires, és una simple barreja de moscatell i anís en percentatges variables, segons la bona mà del qui fa la combinació. De fet, la barreja patumaire no és res més que una derivació de les barreges tan tradicionals arreu del país i que es componen habitualment de moscatell i aiguardent. En aquest sentit, la substitució de l'aiguardent per l'anís li confereix una dolçor molt més gran, una major popularitat i podríem afirmar que "baixa molt més bé". No cal fer cap tipus de comentari, un cop explicada la barreja, de com puja un cop ja ha baixat. És per aquest motiu, per evitar-ne un consum excessiu i les "pujades" que aquest pugui produir, que ja fa uns quants anys que l'Ajuntament va establir la prohibició de vendre-la fresca.

Per la seva banda, el mau-mau, de nom tan insinuant i significatiu, no és res més que la combinació de vermut negre i sifó. Se sol servir fresc i en porró, i no cal dir que, malgrat ser de menys graduació que la barreja, un consum excessiu pot ocasionar resultats semblants i us pot fer entendre a la perfecció el perquè d'aquest curiós nom.

Tot aquest corpus alcohòlic patumaire es completa amb un altre producte propi, l'*Escudella de l'Andreu*, una sàvia combinació de productes els ingredients de la qual només coneix el seu creador, productor i distribuïdor, l'Andreu Carrasco, i el secret dels quals resta tan ben guardat com el d'alguns coneguts refrescos de cola.

Malgrat la certa modernització en el consum que hem explicat, el cert és que la presència d'alcohol a La Patum no respon a un fenomen modern, sinó que el trobem documentat d'antic. Ara bé, arrel de tot el què estem exposant, i d'alguns dels comentaris esmentats que hom pot malinterpretar, les grans preguntes que sorgeixen són: tan "cafres" i "torrats" som els patumaires actuals que les generacions precedents se'n puguin esgarriar? El consum d'alcohol i els horaris patumaires difereixen tan dels que tenien els nostres avis? Malgrat algunes opinions que poden considerar el contrari, les respostes semblen ser ben senzilles: papers en mà, no. Anem-ho a veure.

Dels "nobles i gaudins" als "assalariats arrencats de les tavernes"

L'any 1916, Antoni Sansalvador i Castells, advocat i diputat de la Lliga Regionalista, publicava el seu llibre *La Patum*. Escrit l'any 1901, i guanyador del certamen literari que aquell any va tenir lloc a Berga amb un jurat presidit per mossèn Cinto Verdaguer, aquest treball, avui àmpliament superat, feu, al seu temps, algunes aportacions interessants per conèixer la festa gran de la ciutat de Berga. Entre alguns dels temes que Sansalvador desenvolupa ens interessa el que fa referència als protagonistes de la celebració: els patumaires. Segons l'autor, profundament marcat per la Renaixença, el romanticisme i el catalanisme polític, tradicionalment havien estat "*nobles i gaudins*" els encarregats de la comparsa de La Patum, doncs n'havien format part "*lo més selecte i escullit de la societat berguedana; les principals cases, les persones de més significació, tenien com a gran glòria el lograr a son càrrec algun atribut de la gran festa; i aixís veien que'ls més populars estaven adscrits a certes famílies de prohoms, i el servir-los era considerat com un dret familiar, i com a dret familiar se transmetia de pares a fills en línia de 'masculinitat'*". A la seva època, però, aquesta presumpta "edat gloriosa" ja havia passat i per tal de tragar les comparses patumaires calia refiar-se de "*gent llogada, (...) uns assalariats qualsevols, reclutats al carrer, i pot-ser algun cop arrencats de les tabernes amb la promesa d'uns miserables xavos*".

Sansalvador, imbuït pels corrents de l'època, degué imaginar-se una Patum "ideal" (sempre segons els seus paràmetres, evidentment) i feu aquestes consideracions sense cap tipus de fonament real. El

cert és que la documentació conservada referida a La Patum ens indica tot el contrari, doncs com a mínim des del primer terç del segle XVII -i amb tota seguretat de molt abans- els encarregats de fer evolucionar la comparsa eren bastaixos i camàlics, gent a la qual se'ls remunerava per la feina que duïen a terme. Gairebé per definició, aquesta simple contingència inclou els "arrencats de les tavernes" i exclou els "nobles i gaudins".

Serveixi com a exemple del què acabem d'exposar el plet que l'any 1700 inicià la vila de Berga contra un dels seus antics regidors, Antoni Viladomat i en el qual se l'acusa de diversos delictes. El citat Viladomat havia estat desinsaculat per haver mantingut algunes conductes indignes de l'alt càrrec que ocupava, conductes que el Comú de la Vila resumia en "*las excepciones que se oponan más principales a dit Viladomat per impedir-li la sort en que ha sortejat, consisteixen en que fore estat hostaler; en que hauria coadjuvat en algun pretès furt fet per algun de exa vila a son oncle de alguna quartera de blat (que así acostumam a dir blat de lluna); de haver-se escupit ab algun altre en publich; de haver ballat lo Jagant per preu determinat y, finalment, per haver ensenyat sas parts vexendas en algun puesto publich*". Per tant, queda clar que no era massa ben vist que una persona de cert càrrec i reputació s'ocupés en la comparsa patumaire, més si tenim en compte que "*de todas las quals excepciones apar que las dos últimas són las más fortas ab que pot argüir-se per la indignitat de dit Viladomat*". És a dir, que els Consellers de la vila de Berga consideraven que el fet d'haver ensenyat "*sas parts vexendas*" i d'haver ballat el Gegant a canvi d'una remuneració econòmica eren fets més greus que l'haver arrendat l'hostal de la Vila essent regidor (avui en diríem tràfic d'influències); haver col·laborat en algun furt de blat al seu propi oncle i d'haver escopit a algú en públic.

Tornem però a l'aportació d'en Sansalvador, que per la relació entre festa i alcohol que aquí ens ocupa ens resulta de molt interès per què és la primera que fa esment de les tavernes, i ens dona a entendre que, a la seva època, els patumaires eren homes que les freqüentaven i, en conseqüència, a criteri de l'autor, no devien ser personatges massa ben vistos. Heus ací una primera relació entre festa i alcohol i un possible argument per desmentir que la presència d'alcohol a La Patum respon a un fenomen modern.

Aprofitarem l'avinentsa per desmentir un altre tòpic, aquell que postula que a mesura que avancen les hores es beu més i com que La Patum s'acaba molt més tard que abans el consum d'alcohol i els excessos del mateix són més habituals. És cert que com més hores hi ha per beure, més possibilitats de fer-ho existeixen, i amb les possibilitats arriba la consumació dels fets. Ara bé, si fem un breu

paral·lelisme entre La Patum de primers del segle XX i la d'inicis del segle XXI, veurem que les "cafranades" són diferents però d'intensitat similar.

Així, si bé és cert que actualment el passacarrers de dimecres al vespre comença a les 8 i se sol acabar tocades les 4 de la matinada, i que difícilment el passacarrers de dissabte i les Patums completes de dijous i diumenge finalitzen abans de les 3, no ho és menys el fet que fa cent anys aquestes actuacions no s'allargaven més enllà de la mitjanit, però també és veritat que immediatament després començaven una altra passada, avui desapareguda, coneguda com el Bon-Jorn, i que un cop enllestida aquesta -sobre les 2 o les 3 de la matinada- i després de dormir un parell o tres d'hores escasses, els patumaires tornaven a sortir al carrer per tal de fer les pertinents captcs abans no comencés l'ofici. Tot plegat, les hores que dormien els nostres besavis i les que dormim actualment no difereixen tan, per bé que presenten una estructura relativament diferent. I sabem, per cròniques de l'època, que el vi no anava pas escàs.

En aquest sentit, aquest trencament de tòpics em recorda casos curiosos com aquell comentari típic que algú d'edat avançada fa quan algun Gegant es tomba i que ve a dir que "abans anaven més alerta, no feien tan l'animal i no els tombaven mai". Potser és per això que en una auca patumaire dels anys 20 un dels rodolins enuncitava que

*"Tot volent jugar i fer broma,
un Gegant se'ls ha tombat
i la cara s'escrostonà".*

Tornant a la relació entre festa i alcohol, val a dir que d'ençà de mitjans anys 60 de la passada centúria va gaudir de certa popularitat la dita "A Berga, Patum i mam" o la seva variant "A Berga, Patum i vi", expressió que de fet es remunta, com a mínim, a les primeries del segle XX. Tingui l'origen que tingui -segons alguns autors no cap altre que la incomprensió dels forasters- i nasqués amb la voluntat que nasqués -segons algunes fonts impulsada per l'enveja que ens identificà amb el pueril penjament-, el cert és que amb major o menor grau l'expressió ha de reflectir una sola realitat. Una realitat pura i simple, clara i diàfana, innegable i incontestable: que a La Patum el "mam" o el vi hi han tingut un fort protagonisme. Segurament el mateix que poden haver tingut en altres celebracions populars, certament, però al cap i a la fi un paper predominant. I això no vol dir, ho tornem a repetir, que a la festa existís o existeixi un alcoholisme generalitzat o un consum excessiu, però si que hi ha i hi ha hagut un consum important.

La Patum dels Pobres, dels Borratxos o dels Enyorats

Habitualment hom situa l'origen d'aquesta Patum fa 15 o 20 anys, per bé que la seva gènesi, casual i involuntària, es remunta, com a mínim, a un parell de dècades abans. El naixement del que avui s'ha convertit en "La Patum dels Borratxos" cal situar-lo a mitjan anys 60 de la passada centúria, quan tot de jovent patumaire, un cop finalitzats els actes festius i després d'haver sopat, es trobaren casualment a la plaça Sant Pere i començaren a entonar melodies de La Patum amb l'única voluntat de continuar la gresca i la xerinol·la. Esmentar alguns noms d'aquests joves comportaria deixar-nos-en molts.

Sense cap voluntat d'institucionalitzar res ni amb cap organització determinada, aquest jovent es tornà a trobar algun altre dia i l'experiència es va anar repetint, de forma més o menys continuada, durant alguns anys, de manera que, en córrer la veu, cada cop s'anà aplegant més gent a la plaça un parell d'hores després d'acabar La Patum i aquesta "continuació" de la festa veié successivament incrementat el volum de participació. De forma espontània, a aquells primerencs cants se'ls afegiren ballades - evidentment sense comptar amb cap comparsa patumaire- i mica a mica es va anar estructurant i institucionalitzant de forma totalment anàrquica fins arribar al moment actual, en que aquesta Patum ja no se celebra només un dia a la matinada de forma esporàdica, sinó que s'ha fet un lloc fix a les matinades del Corpus berguedà.

Actualment, aquesta "Patum extraordinària" congrega cada dia un bon nombre de patumaires amb ganes d'allargar la festa fins ben entrada la matinada. Als cants dels primers anys se'ls va sumar, temps després, un músic amb una trompeta que ho tocava absolutament tot fins quedar amb el llavi destrossat. Actualment, malgrat ser força variable segons el dia, el nombre d'instrumentistes que s'apleguen a l'empostissat dels músics pot arribar a igualar el nombre d'intèrprets de la mateixa Patum.

D'altra banda, amb el pas del temps s'ha anat "polint" la representació, i alguns anys han anat sorgint paròdies de determinades comparses, bé creades amb la intenció de portar-les a "La Patum dels Borratxos" o bé aparegudes de forma espontània i divertida. Com l'any que, després d'un enèrgic intercanvi d'opinions amb els Mossos d'Esquadra, un contenidor d'escombraries perseguia la gentada reunida a la plaça com si es tractés d'una de les dues Guites de veritat.

Els darrers anys aquesta Patum ha crescut de tal manera que ja no només són un seguit de cantades i ballades a la plaça, sinó que es

busca qui faci d'administrador, autoritats per presidir la representació des del balcó de l'Ajuntament, es representa tota La Patum i, segons quins dies, fins i tot s'hi ha arribat a incorporar un improvisat passacarrers al tradicional ritme de *l'Ella s'ho pensa* durant tot el carrer Major i que finalitza amb Tirabols a la plaça de Sant Joan.

Tot plegat, tal com dèiem en començar aquest article, malgrat que en aquesta representació hi pugui haver algú que ha begut més del compte crec que el nom de "La Patum del Borratxos" no és el més adient per identificar-la. D'altra banda, considero que la denominació "La Patum dels Pobres" reflecteix més bé el tarannà de la celebració -sobretot als seus inicis-, doncs aquells que la protagonitzaven -que és tan com dir tots els que es trobaven a la plaça- podien passar per pobres en el sentit que feien una Patum sense comparses, sense músics, reutilitzant la vidalba que hi havia per terra, etc. Ara, la cosa ha canviat, certament: cada cop hi ha més músics "de veritat", simulacions de comparses, algun fuet real... Potser, per ser fidels a l'esperit que va originar l'acte i que encara continua ben viu, el nom més adient seria el de "La Patum dels Enyorats", perquè en definitiva, ara i abans, tots els que es troben a la plaça a altes hores de la matinada tenen la voluntat de continuar la celebració i es resisteixen, especialment la matinada de dilluns, a donar per finalitzada la màxima manifestació popular i tradicional de la ciutat de Berga.

Sigui com sigui, el cert és que "La Patum dels Borratxos" ha acabat arrelant amb força, que cada dia té més participants i és més esperada, que pràcticament s'ha acabat institucionalitzant de forma involuntària. Aneu a saber si algun dia aquesta Patum no figurarà al programa actes.

Albert Rumbo i Soler